

KULTURA NA VASI*

Janez Jerovšek

I

Če obravnavamo in vrednotimo kulturne razmere na naši vasi, moramo pri tem upoštevati vse strukturne spremembe, ki so nastale kot posledica našega intenzivnega ekonomskega razvoja. Spremembe, ki so nastale v proizvodnih odnosih, načinu življenja in spričo povsem drugačnih ekonomskih možnosti, so porodile drugačne načine ponašanja in vrednotenja. Zato sedanjih kulturnih razmer v naših vaseh ne moremo vrednotiti in ocenjevati na osnovi predvojnega stanja, če se nečemo izgubljati v otožni romantiki. To poudarjamo predvsem zaradi tega, ker nam včasih določene primerjave med omenjenimi časovnimi relacijami pokažejo, da je bilo kulturno življenje na naši vasi pred vojno bolj razgibano in bolj intenzivno, kot je danes. Pri vrednotenju sodobnega kulturnega življenja na vasi moramo zgodovinski kriterij sicer upoštevati, ne smemo ga pa absolutizirati.

Upoštevati moramo vse spremembe, ki jih je sprožila urbanizacija. Na tej osnovi so nastala tako intenzivna migracijska gibanja, kot jih ni poznal kapitalizem niti za svojega najbolj burnega razvoja. Pri tem se je izoblikovalo pri nas dvoje oziroma troje tipov vasi.

Prvič, vasi, ki populacijsko naglo in stalno upadajo. V teh vaseh je kmetijstvo še vedno poglavitna gospodarska dejavnost; ker pa je kmetijstvo neakumulativno in ker na privatni osnovi ne obeta nobenih ugodnih gospodarskih perspektiv, je za mlajše ljudi postalo povsem »neinteresantno«. Zato v takih vaseh mladih ljudi sploh ne najdemo več. Ponavadi so take vasi komunikativno precej oddaljene od večjih industrijskih središč. Možnosti za zaposlitev v takih vaseh so zelo omejene ali jih pa sploh ni. Razpoložljiva delovna sila se izseljuje ali pa se vozi na delovna mesta štirideset in tudi več kilometrov daleč. Ker je delo v takih primerih zelo naporno — vožnja traja štiri in tudi več ur na dan — obstaja pri tej delovni sili stalna težnja po izselitvi. Poleg tega je zaposlovanje te delovne sile bolj socialna (ki so jo nekatere občine za silo našle) kot pa trajna ekonomska rešitev. Tako se npr. delavci iz Ambrusa vozijo vsak dan v Ljubljano (petdeset kilometrov daleč), njihova mesečna plača pa ni dosti večja, kot znašajo stroški za vožnjo.

V takih vaseh se zelo pogosto ukinjajo šole, ki so ponekod obstajale že sto let (Barka), propadajo ali pa so že propadle tudi vse amaterske kulturne dejavnosti. Zaradi intenzivnih migracijskih procesov se ne more za dalj časa obdržati pri življenju nobena amaterska kulturna skupina. Vsi pevski zbori in dramske skupine, ki so imele v teh vaseh močno tradicijo, so ena za drugo propadle, ko so njihovi člani odhajali v večja industrijska središča. Takšne vasi, ki so bele-

* Inštitut za sociologijo in filozofijo je izvedel raziskavo »kultura v komuni«. Predmet preučevanja so bile štiri občine: Domžale, Grosuplje, Sežana in Škofja Loka. Iz te raziskave objavljamo zgornji sestavek. — Ured.

žile zelo velik negativni migracijski saldo, so ostale tudi dokaj nestrukturirane; to pa je imelo velik vpliv na razvijanje različnih potreb ali vsaj na možnost zadovoljevanja tistih potreb, ki so se kljub slabi komunikativnosti razvile.

V teh vaseh tudi težko najdemo inteligenco, ki je bila vse doslej vedno organizator in nosilec kulturne aktivnosti na vasi. V vaseh, ki so zgubile šolo in s tem učitelja, je kulturno življenje — kolikor ga je sploh bilo — takoj zamrlo. V takih vaseh tudi duhovnika ne najdemo več. Razumljivo je, da v teh vaseh ni več aktivnega amaterskega kulturnega udejstvovanja. Vsa prizadevanja za ponovno oživitev amaterske kulturne dejavnosti so že vnaprej obsojena ne neuspeh. Zato je neracionalna vsaka kulturna politika, katere cilj je obnoviti amaterske kulturne dejavnosti v teh vaseh.

Seveda pa je pri tem še vedno zelo pereč problem kako zadovoljiti kulturne potrebe tistih ljudi, ki še prebivajo v teh vaseh in ki imajo namen ostati v njih do svoje smrti. Dejstvo je, da imajo ti ljudje določene kulturne potrebe, ki so morda po svojem številu in intenzivnosti večje, kot so bile včasih, hkrati pa imajo manjše možnosti za njihovo zadovoljevanje. Vse to sproža pri njih določene frustracije, ki se kažejo tudi na socialnem in političnem območju. Na podlagi tega tudi laže razumemo trenja in konflikte, ki nastajajo med tako vasjo in občinskim centrom.

Take vasi za občino v ekonomskem pogledu niso posebno interesantne, predstavljajo pa zanjo že sedaj, predvsem pa v bližnji prihodnosti socialni problem, ker bodo obremenile občinske fonde in proračune. Občani takšnih vasi na eni strani ne vidijo, da bi se občina zanje zanimala, na drugi strani pa pogosto čutijo, da so od občine celo eksploatirani — in zato je stopnja njihove integracije zelo nizka. Delni vzrok za takšna občutja in stališča je včasih tudi nezadostna informiranost; včasih pa so te informacije takšne, da prebivalcem teh vasi obetajo negotovo ali celo slabšo gospodarsko perspektivo.

Prav opisani novi pogoji so lahko zanesljiva podlaga za ocenjevanje kulturnih razmer v teh vaseh. Predmet kritike pa seveda ne morejo biti le te kulturne razmere same, marveč kvečjemu tisti objektivni pogoji, ki takšno stanje sprožajo in ustvarjajo. V teh vaseh so propadle vse tiste družbenoekonomske osnove, iz katerih je rasla njihova lastna kulturna aktivnost, zato je tukaj možno ustvariti kulturne situacije samo z zunanji posegi, ki so omejeni na določena gostovanja profesionalnih kulturnih skupin in ustanov. Razumljivo je, da bodo takšni zunanji posegi uspešni le, če bodo dotirani.

V drugi tip spadajo tiste vasi, ki so po vojni nekaj časa populacijsko sicer upadale, a so v njih zaradi rastoče industrializacije in s tem zvezane možnosti zaposlovanja depopulacijski procesi nehali delovati. Nekatere izmed teh vasi že beležijo vsako leto pomemben porast prebivalcev. Navadno so te vasi raztresene v bližnji okolici večjih ali manjših industrijskih centrov.

Če pogledamo socialno strukturo teh vasi, bomo odkrili zelo redke primere takšnih kmečkih družin, ki se preživljajo samo s kmetijstvom. Zelo majhno pa je tudi število čistih delavskih družin. Največ je v

teh vaseh takih prebivalcev, ki so pri nas dobili standardno ime »polproletarci«. Takoj po vojni so bila to še izrazito kmečka naselja. Glede na dejstvo, da kmetijstvo v individualni obliki gospodarjenja nima perspektive, je celotna usmerjenost prebivalcev — posebno pa še mlajših — obrnjena v industrijo. Zato ni čudno, da takšne vasi, ki so raztresene v bližnji okolici industrijskih centrov, urbanisti imenujejo spalna naselja. Kolikor so komunikacijske zveze med temi vasi in bližnjimi industrijskimi središči ugodne, si njihovi prebivalci ne prizadevajo pa tudi ne kažejo potrebe, da bi se preselili v kraj zaposlitve. Poleg tega pa nekatere še vedno vežeta na vas zemlja in način vaškega življenja. To so prebivalci tistih vasi, ki so bile podvržene največjim spremembam v načinu življenja, ponašanja in vrednotenja. Vse stare norme, ki so bile izraz socialnih razlik, so tukaj v popolnem razpadu. Nenavaden in še vedno ne zadosti proučen vpliv je imel (in ima) v teh vaseh radio, ki se je v zadnjih nekaj letih pojavil skoraj v vsaki hiši.

Možnosti za zaposlitev so v teh vaseh tako danes kakor tudi za v prihodnje zelo majhne in omejene, pa kljub temu nič ne kaže, da bi jih zajeli močnejši depopulacijski procesi. V teh vaseh ni industrije in je tudi ne bodo gradili, tako da so ugodne možnosti za zaposlitev dane pravzaprav samo v bližnjih industrijskih središčih. Vendar pa kažejo nekatere analize, npr. regionalno planiranje Gorenjske, da koncentracija prebivalstva v bližnjih industrijskih centrih v naslednjih letih ne bo izvedljiva, ker bi bila takšna rešitev ekonomsko dražja, kot pa če se delavci vozijo vsak dan na svoja delovna mesta iz tako imenovanih spalnih naselij. Če pa se urbanizacija ne bo osredotočila samo na večja mesta, tedaj to pomeni, da se spalna naselja ne bodo samo ohranila, temveč se bodo populacijsko tudi okrepila.

Iz teh aspektov moramo vrednotiti kulturno življenje v teh vaseh in opozarjati na to, v koliki meri mora biti kulturna politika usklajena s socialnimi in urbanističnimi procesi. V teh vaseh ima smisel izvajati takšno kulturno politiko, katere cilj je ohranjanje, omogočanje in razvijanje amaterske kulturne dejavnosti. Tudi sami ekonomski, socialni in drugi pogoji omogočajo njeno dejavnost. Poleg tega je tradicija in želja po amaterski dejavnosti tukaj še izredno živa in močna ter je še niso prizadeli tisti procesi, ki so jo v večjih mestih že zelo ohromili. Zanimivo je, da je ta tradicija močno obremenjena s starimi romantičnimi okusi, ki se izrazito kažejo v programski usmeritvi dramskih amaterskih skupin. *Miklova Zala*, *Rokovnjači*, *Divji lovec* in podobno so najbolj pogosto igrana dramska dela v teh vaseh. Sodobnejši program praviloma sploh ne prodre na odre teh amaterskih skupin; vprašanje pa je, koliko bi s sodobnejšim programom sploh uspeli pri teh prebivalcih, ki so v svoji psihi kljub vsemu verjetno še vedno močno obremenjeni z značilnostmi kmetstva. Programska usmeritev je torej suženjsko podrejena okusu ljudi, kar je tem težje razumljivo, ker smo ugotovili, da pri določanju programa sodelujejo v večini primerov predvsem učitelji.

V teh vaseh je tudi nekaj inteligence (predvsem učiteljstva), ki je običajno organizator kulturnega življenja. Šola v takih vaseh ni samo

institucija za izobraževanje in vzgajanje otrok, temveč ima tudi pomen in funkcijo širše kulturne ustanove, ki omogoča pretakanje pomembnejših kulturnih informacij.

S sociološkega vidika je zelo zanimivo, da se v mnogih takih vaseh kot nosilec in organizator celotnega kulturnega in političnega življenja javlja neformalna skupina. Tako se dogaja, da so isti ljudje hkrati v krajevnem odboru, v krajevni organizaciji SZDL, v kulturno-prosvetnem društvu in njegovih sekcijah. Kadar se sestanejo, razpravljajo o komunalnih, kulturnih (npr. o igri, ki jo pripravljajo) in drugih problemih. Če te ljudi vprašamo, koga oziroma katero organizacijo so na tem sestanku predstavljali, nam na to vprašanje ne bodo mogli odgovoriti. Ljudje se torej združujejo, da na tej osnovi zadovoljijo nekatere svoje potrebe, ne glede na to, kakšne formalne oblike obstajajo ali so predpisane. V večjih vaseh pa se ljudje bolj združujejo na osnovi predpisanih formalnih oblik in ločijo eno skupino oziroma eno obliko dejavnosti od druge.

Glede na dejstvo, da je drugi tip vasi že bolj strukturiran, se javljajo tudi bolj raznotere in specificirane potrebe. Razumljivo je, da nastajajo zaradi tega številne in intenzivne kulturne potrebe, ob katerih pa je zelo malo možnosti za njihovo zadovoljevanje. V največ primerih so poleg radia, amaterske kulturne dejavnosti edina možnost za zadovoljevanje kulturnih potreb.

Več analiz in tudi grobih indikatorjev nam kaže, da so te vasi za občinske centre oziroma za industrijska središča interesantne samo kot spalna naselja. Redki so primeri, ko bi se za komunalno in kulturno problematiko teh vasi intenzivneje zanimala tudi občinsko središče ali industrija, ki je običajno locirana prav v tem središču. Zato so komunalna in kulturna prizadevanja, ki jih odkrijemo v teh vaseh, najbolj pogosto izraz njihovih lastnih iniciativ, sil in sredstev. Ker pa pri komunalnih in kulturnih prizadevanjih določena sredstva (ali nujno potrebna zunanja pomoč) le predstavljajo tisto mejo, preko katere se določene aktivnosti ne morejo uspešno razvijati, se pojavljajo med temi spalnimi naselji in občinskimi centri trenja, napetosti in tudi bolj prikriti ali odkriti konflikti. Zato ni čudno, da so se prebivalci neke proučevane vasi zaradi tega pritožili kar na predsedstvo Ljudske skupščine.

V tretji tip naselij spadajo tiste vasi, ki populacijsko naraščajo. Te vasi so manjša gospodarska in potrošniška središča, kajti v njih živijo že številni manjši industrijski obrati. Te večje vasi predstavljajo za manjše okoliške vasi možnost zaposlovanja odvečne delovne sile. Poleg tega pa so bile te vasi že stoletja sedež občine. Včasih odkrijemo v njih tudi nekatere zgodovinske znamenitosti, ki s svojo nekdanjo pomembnostjo še danes vplivajo na zavest ljudi.

Teh vasi ne moremo več označevati za spalna naselja — čeprav določeno število prebivalcev dnevno migrira v občinske centre —, ker se v njih odpirajo možnosti zaposlovanja. Čim širše in raznotere so možnosti zaposlovanja v njih, tem bolj je njihovo prebivalstvo strukturirano. Zato v takih vaseh ne najdemo samo številnega učiteljstva, temveč tudi že tehnično in drugo inteligenco. Pravi delavci številčno

prevladujejo nad tako imenovanim polproletariatom in pravi kmetje so že izjema. Iz te strukturne osnove rastejo številne in specifične potrebe, ki s svoje strani omogočajo in tudi zahtevajo bolj bogato in bolj raznovrstno kulturno življenje.

Amatersko kulturno življenje v teh vaseh je že pod zelo močnim vplivom tistih procesov, ki ga zavirajo. Zato v mnogih takih vaseh danes ne najdemo več amaterske kulturne dejavnosti. To se posebno izrazito kaže v tistih vaseh, ki so komunikativno zelo intenzivno povezane z bližnjimi industrijskimi in kulturnimi centri. Značilno je, da v teh vaseh številno učiteljstvo ne nastopa več kot organizator in poglavitni nosilec amaterske kulturne dejavnosti.

V teh vaseh pogosto gostujejo razne poklicne ali bolj renomirane amaterske skupine, tako da je domača amaterska dejavnost postavljena pred hudo kvalitetno konkurenco. V takih vaseh je najbolj resno ogrožen nadaljnji obstoj dramatskih skupin. Spricho pogostejšega gostovanja poklicnih gledaliških skupin se namreč estetski okus prebivalcev v toliki meri dvigne, da domače amaterske skupine niso več kos zahtevni kvaliteti. Poleg tega je v takih vaseh v programski politiki skoraj nemogoče ujeti okus in potrebe celotne populacije. Ker so bolj strukturirane, se že javljajo različne socialne in profesionalne kategorije prebivalstva, ki imajo v kulturnem pogledu različne potrebe in okuse. Določen dramski tekst pritegne zato samo eno kategorijo prebivalstva, drugo pa pusti brezbrizno. Izvajanje smotrne kulturne politike zahteva v takšnih vaseh že določeno izobrazbo in posluh za tiste spremembe, ki jih v območju zavesti sprožajo socialni premiki. Ker v mnogih takih vaseh ni bilo bodisi ustreznega vodstva, bodisi nujno potrebne materialne pomoči — ali ker iz občinskega centra ni bilo čutiti nobene kulturne politike, ki bi se opirala na spremenjene ekonomske in socialne pogoje — so vse amaterske skupine v zadnjih nekaj letih polagoma propadle. Tako lahko danes ugotavljamo, da so v zadnjih nekaj letih propadla razna kulturno-prosvetna društva in njihove sekcije, ki so obstajala in vršila kulturno poslanstvo v svoji in bližnjih vaseh skoraj petdeset let.

V sklopu teh naselij pa najdemo tudi vasi, koder več let ni bilo nobene amaterske dejavnosti, a je v zadnjih dveh letih spet oživila. Nekateri znaki kažejo, da ta ponovna oživitev ne temelji zgolj na starih, preživelih družbenih osnovah, kajti v vsebini in načinu njihovega dela najdemo prizadevanje po ustrezni prilagoditvi novim socialnim razmeram. Hkrati pa nam te ponovne, tu in tam zelo uspešne oživitve dokazujejo, da propad amaterskih kulturnih dejavnosti ni tako usodno vezan na razne imaginarne materialne procese, ki jih sproža sodobni čas s svojo tehniko, masovno potrošnjo in številnimi komunikacijskimi sredstvi, kot pri nas pogosto mislimo. Kasneje bomo videli, da so vzroki za propad amaterskih dejavnosti — v tem tipu vasi — bolj pogosto subjektivne narave.

Poseben problem, ki se vedno bolj pereče odpira pred tistimi amaterskimi kulturnimi skupinami, ki v vseh teh obravnavanih tipih vasi obstajajo in delujejo, je njihova vsebinska, programska usmeritev. Njihov dramski program in njihovo delovanje zelo pogosto izhajata iz

tistega socialnega temelja, ki ga ni več. Uspeh tega programa si danes lahko razlagamo z dejstvom, da v teh vaseh živijo predvsem ljudje, ki še vedno živo nosijo v svoji zavesti socialno in etično problematiko tistega kmetstva, ki ga danes ni več. Le tako si lahko razložimo programsko usmeritev mnogih amaterskih dramskih skupin, ki je prav takšna, kot je bila pred tridesetimi ali celo petdesetimi leti.

Z nadaljnjo socialno in profesionalno diferenciacijo in z nadaljnjo delitvijo dela, ki bo vedno bolj zajemala tudi obravnavane tipe vasi, pa bo takšna programska usmerjenost vedno manj ustrezala svojemu lastnemu socialnemu temelju. Če se bodo amaterske kulturne dejavnosti v teh vaseh še nadalje razvijale zgolj iz svojih lastnih materialnih in tvornih sil in brez kakršne koli zunanje pomoči in usmeritve, je nevarnost, da bodo zaradi svoje nefunkcionalnosti — ki bo vedno bolj prihajala do izraza — polagoma propadle. Vzgoja ustreznega kadra je tukaj eden izmed ključnih problemov.

V preučevanih občinah smo poleg občinskih centrov zajeli še 13 vasi. Ugotoviti smo hoteli, kakšne oblike kulturnega amaterizma še obstajajo v teh vaseh, koliko in kakšne so možnosti za zadovoljevanje kulturnih potreb itd. Pri prvem izrazito depopulacijskem tipu vasi smo ugotovili, da tukaj ni nobenih oblik kulturnega življenja. Ker so se prebivalci stalno izseljevali, se nobena skupina ni mogla za dolgo obdržati. Ker pa so te vasi izgubile tudi šolo in s tem učitelja, tudi ni nikogar, ki bi vodil katero koli možno amatersko skupino. Vendar pa imajo prebivalci teh vasi intenzivne kulturne potrebe. Ker pa jih ne morejo zadovoljiti in ker ni nikogar, ki bi za to skrbel, se čutijo močno frustrirane. Te vasi so bile zaradi svoje oddaljenosti od večjih centrov in zaradi svojevrstne geografske lege zelo pogosto zibelke partizanstva. Iz tega razloga je občutek frustriranosti razumljiv, saj prebivalce teh vasi spremlja zavest, da so dali revoluciji velik delež, da pa so dobili nazaj zelo malo. Mori jih zavest, da so podvrženi postopnemu propadanju, pa čeprav se zavedajo, da je to nujen in v širšem gospodarskem smislu pozitiven proces.

Kultura živi v drugih dveh tipih vasi, ki nista v depopulaciji. Značilno je, da so v teh vaseh amaterske oblike kulturnega življenja še vedno dokaj močne in so se bolj obdržale kot pa v samih občinskih centrih. Glede na dejstvo, da je na vasi kulturni amaterizem ena od pglavitnih oblik zadovoljevanja raznih kulturnih potreb, mu lahko pripisujemo zelo pomembno družbeno funkcijo. Po eni strani zadovoljuje kulturne potrebe, po drugi strani pa predstavlja pomembno obliko združevanja ljudi.

Skoraj v vseh vaseh, ki so bile predmet našega preučevanja, smo ugotovili, da je kulturni amaterizem po vojni nazadoval. V vaseh, kjer danes naštudirajo vsako leto dve igri, so jih pred vojno naštudirali okoli osem. Tam, kjer so imeli včasih moški, ženski in mešani pevski zbor, imajo danes samo še en zbor, ki pa je stalno v nevarnosti, da propade. V vaseh, koder so imeli po trideset in več let svoje lastne knjižnice, jih danes nimajo več itd. Res je, da je industrializacija, ki je prinesla s seboj drugačen način življenja in drugačne perspektive, razbila in delno paralizirala amaterske oblike kulturnega udejstvo-

vanja. Toda tega objektivnega razloga, ki je ponekod deloval res kruto in neusmiljeno, ne smemo absolutizirati. V ozadju pasivizacije in usihanja amaterske kulturne dejavnosti so tudi razni subjektivni razlogi.

Toda pogledjmo, katere oblike kulturnega življenja in udejstvovanja smo v trinajstih preučevanih vaseh našli. Najbolj močne, dejavne in uspešne so dramske skupine. Od trinajstih vasi, ki smo jih obiskali, aktivno delajo še v devetih. Propadle so le v tistih vaseh, ki so v izraziti depopulaciji in kjer torej ravno zato ne morejo obstajati. V vsaki vasi naštudirajo vsako leto dve do tri igre. Omenimo naj, da študirajo te igre v zelo težkih pogojih, ker nimajo ustreznih prostorov in nujno potrebnih sredstev. Tako se dogaja, da igralci od doma prinašajo drva, da imajo lahko na toplem vaje in podobno.

Ugotovili smo, da ljudje v velikem številu gledajo igre. Dogaja se, da pridejo zato eno ali celo dve uri daleč. Vsako igro igrajo v vasi dvakrat ali trikrat, ogleda pa si jo večina vaščanov. Tu se kaže namreč razlika med vasjo in mestom: v mestih ugotavljamo večje zanimanje za kino in dosti manjše za drame oziroma igre, na vasi pa je ravno obratno. Zato predstavlja vsaka nova uprizoritev za vas velik dogodek. Zanimivo je tudi to, da ljudje v drugem tipu vasi raje gledajo domačo dramsko skupino kot pa tujo.

V večini primerov režirajo igre učitelji. Zanimivo je, da imajo učitelji še vedno zelo pomembno kulturno funkcijo v tistih vaseh, kjer jih je malo. Če je njihovo število večje, se izmed njih nihče več ne pojavi kot organizator in vodja amaterske kulturne dejavnosti.

Dosti slabše pa je na vasi z glasbeno dejavnostjo. V vseh vaseh, ki smo jih obiskali, so imeli nekoč po več pevskih zborov in tamburaške orkestre. Izmed trinajstih preučevanih vasi imajo samo še v dveh svoj pevski zbor. V drugih vaseh so vsi zbori docela propadli. Razlogov za takšno stanje je več: verjetno je najmočnejšo vlogo pri tem odigral radio, ki lahko v veliki meri zadosti potrebo po glasbeni umetnosti. Drugi pomembni razlog je v tem, da v vaseh ni niti pevovodij, in tretji razlog: mladina ne čuti interesa za tovrstno udejstvovanje spričo mnogih drugih možnosti za aktivnost v prostem času, ki jih včasih ni bilo. Vendar tudi teh razlogov ne moremo absolutizirati, ker smo v mnogih preučevanih vaseh ugotovili, da pevski zbori v cerkvi le še obstajajo. Če bi bile zunanje, materialne sile edina determinanta, ki uničuje in podira amatersko pevsko dejavnost, potem bi morala zbrisati s sveta tudi tiste zборе, ki delujejo v cerkvenem okviru.

Cerkev ima na vasi dosti močnejši vpliv kot v mestu in ima potemtakem še vedno določeno kulturno funkcijo. Njen vpliv seveda ni povsod enak. Na Primorskem je dosti manjši kot na Gorenjskem ali Dolenjskem. To smo ugotavljali tudi na osnovi naslednjega indikatorja: v vaseh Primorske smo ugotovili, da je v vasi npr. 10 % naročnikov Mohorjeve družbe in 90 % Prešernove družbe. Na Gorenjskem pa smo dobili nasprotno sliko. Pokazala se je naslednja tendenca: čim bolj je vas oddaljena od občinskega centra, čim slabše komunikacije ima z njim, tem več bomo našli v njej naročnikov Mohorjeve družbe in tem večje je nesorazmerje v škodo Prešernove družbe.

Zelo pereč problem v vaseh je vprašanje knjižnic. Tukaj je nazadovanje zelo očitno in z ničimer opravičljivo. V vseh trinajstih preučevanih vaseh so nekoč obstajale knjižnice, danes pa v neki obliki delujejo le še v šestih. V sedmih vaseh si torej ni mogoče izposoditi knjige, zato ni čudno, da v neki vasi za določen krog ljudi opravljata to funkcijo duhovnik. V teh vaseh sicer še imajo stare knjige, ki pa so že večkrat prebrane. Ker zanje ni bilo zanimanja, so te knjižnice same odmrle; kulturno-prosvetna društva pa niso imela sredstev za njihovo obnavljanje.

V raziskanih občinah pa smo odkrili zelo prikladen in dosti ekonomičen način izposojanja knjig, ki pa žal še ni dovolj uveljavljen. Vpeljali so namreč sistem kovčkov. To pomeni, da pošlje centralna občinska knjižnica v vas kovček s sto knjigami, in ko je ta prebran in vrnjen, pošlje drugega. Te prakse se poslužujejo v petih vaseh od trinajstih. Uspešnost te prakse je zopet odvisna od finančnih sredstev, ki jih nameni občinska skupščina centralni knjižnici. Če nudi skupščina svoji knjižnici samo 800.000 din, se tak sistem ne more uveljaviti. Tako naletimo zopet na vprašanje aдекватne kulturne politike v občini. Nedvomno pa je zadovoljevanje potrebe po branju knjig eno od osnovnih in najcenejših žrtev družbe. V tistih občinah, kjer te potrebe niso zadovoljene, je to indikator skrajno brezbrizne oziroma nekulturne politike.

Pri preučevanju kulturnih razmer na vasi smo tudi ugotovili, da sega dejavnost delavskih univerz v zelo redkih primerih izven občinskega centra. Od trinajstih preučevanih vasi v osmih ni bilo nobenega predavanja v letu 1962, ko so bile delavske univerze še bolj aktivne. Zdi se, da je v vaseh veliko zanimanje za razna vzgojna in zdravstvena predavanja, dosti manj pa za predavanja politične narave. Tudi udeležba na zborih volivcev je v vaseh mnogo večja kot v mestih, saj doseže okoli 60 % volilnih upravičencev, medtem ko jih v mestih z veliko težavo doseže komaj 10 %.

Posebno poglavje je vloga kina v vasi. Od trinajstih vasi, ki smo jih zajeli v našo raziskavo, deluje v treh redni, v treh potujoči kino, ostalih sedem vasi pa je brez kinematografskih predstav. Vendar je tudi v teh sedmih vaseh nekaj časa deloval potujoči ozkometražni film, ki pa se ni uveljavil. V tehničnem pogledu je namreč zelo slab, izbira filmov pa je majhna. Tako se je dogajalo, da je bil obisk tako nizek, da je postal deficiten. Ker pa je v večini primerov deloval na ekonomskem principu, je nehal delovati, brž ko je bil izkazan deficit, ki ga je moral kriti nekdo drug in ne neposredni potrošnik.

V tistih vaseh, kjer imajo redni kino, pa stojijo pred podobnimi problemi. V vasi Sovodenj je deficiten; izgubo pa krije kulturno umetniško društvo. Težava je v tem, da majhne vasi ne morejo omogočiti velikega obiska, kino pa se tako giblje na robu deficita. Opazili smo tudi to, da je izbor filmov prepuščen kinooperaterju, ker prav on nosi ekonomski riziko. Po neki čudni logiki, ki je podrejena zahtevam ekonomike in tržišča, pridejo na program najslabši filmi. Neustrezni dramski program je kompenziran s »kavbojskim« filmskim programom. Funkcija filma je torej kulturno indiferentna.

Tako zadenemo ob vsakem koraku na vprašanje kulturne politike in ustreznega financiranja kulturne dejavnosti. Pri tem smo ugotovili, da so samo štiri kulturno-prosvetna društva od trinajstih dobila majhno pomoč od občinskega sveta Svobod. Ta sredstva so vedno investirana v opremo prostorov in ne služijo neposredno dejavnosti. Zato toliko kulturno-prosvetnih društev živi in deluje na robu existenčnih možnosti. Iz tega tudi laže razumemo, da včasih taka društva za nekaj let nehajo delati. Škoda, ki se pri takem predahu dogaja, je ta, da se tu in tam takšno društvo sploh več ne izkoplje iz »zimskega spanja«.

Pomembno kulturno funkcijo imajo na vasi razne proslave, ki jih v največ primerih organizirajo in pripravijo kulturno-prosvetna društva in šole. Dokler so imele te proslave izrazito politični značaj, so bile slabo obiskane; ko pa so postale močnejše kulturno obarvane, se je obisk znatno povečal.

V preučevanih vaseh nas je posebno zanimalo, na katere dnevne in druge časopise ter revije so prebivalci naročeni in v kakšni nakladi prihajajo v vas. Pri tem smo zopet ugotavljali pomembne razlike glede na spredaj opisane tipe vasi. Čim bolj je vas zaostala in nestrukturirana, tem manjše število časopisov prihaja v vas. Najbolj pa se to kaže pri dnevnem časopisju. Za prvi tip vasi, ki je v depopulaciji, smo ugotovili, da prihaja redno komaj eden ali dva izvoda dnevnega časopisa. Če upoštevamo, da v takih vaseh živi okoli tristo prebivalcev, potem vidimo, da pride na vseh tristo prebivalcev komaj po en izvod dnevnega časopisa. V tem pogledu je mnogo boljše stanje v drugem in tretjem tipu vasi. Večja strukturiranost in večji osebni dohodki v teh tipih vasi omogočajo večji dotok informacijskih sredstev. Za vse vasi pa je značilno, da prevladujejo lokalni in drugi časopisi nad dnevnim tiskom. V ilustracijo navajamo vse časopise in število izvodov, ki prihajajo v območje vasi Železniki (občina Škofja Loka).

	Število izvodov
Delo	110
Glas Gorenjske	390
Ljubljanski dnevnik	27
TT	99
Komunist	18
Naša žena	263
Tovariš	38
Naši razgledi	18
Kmečki glas	185
Skupaj	1148

Iz gornjega prikaza vidimo, da prihaja samo 137 izvodov dnevnega in kar 1011 izvodov drugega časopisja.

Tudi drugi pokazatelji nam kažejo zelo neustrezno distribucijo dnevnega časopisja. Tako ugotavljamo, da ima v občini Kranj vsaka družina en izvod dnevnega časopisa, medtem ko pride v občini Grosuplje en izvod šele na osem družin. Čim bolj je torej občina zaostala in čim večje število kmečkih naselij ima na svojem področju, tem

manj izvodov dnevnega časopisja prejema. To pomeni, da prejemajo vaščani relativno najmanj dnevnega časopisja. Če pa je dnevno časopisje kot poglavitno informacijsko sredstvo tudi eden izmed elementov kulture, potem tudi v tem pogledu vas zaostaja za mestom.

Zgornjo trditev skušajmo dokazati s podatki, ki jih povzemamo iz revije Kulturni život (št. 1—2, 1963, str. 103 in 104).

Ugotovljeno je, da se v Sloveniji dnevno proda 136.000 izvodov dnevnega časopisja. 67.000 izvodov »Dela«, 40.000 izvodov »Večera«, 23.000 izvodov »Ljubljanskega dnevnika«, 3500 izvodov »Borbe« in 1200 izvodov »Politike«. Zanimivo je, da je prodanih v šestih mestih z nad 10.000 prebivalci, v katerih živi 284.000 prebivalcev, 74.800 izvodov dnevnega časopisja. To pomeni, da 17,9 % od vsega prebivalstva v Sloveniji prejema 55 % celotne naklade dnevnega časopisja, ki se proda v enem dnevu. Da bi dokazali, v kolikšni meri je v tem pogledu prikrajšana vas, navajamo spodnje podrobnejše podatke.

Omenjena naklada s 136.000 izvodi dnevnega časopisja se distribuira na naslednji način:

318 naselij z do	2.000 prebivalci prejema	18,8 % izvodov
16 naselij z do	3.000 prebivalci prejema	7,1 % izvodov
11 naselij z do	5.000 prebivalci prejema	6,2 % izvodov
14 naselij z do	10.000 prebivalci prejema	12,9 % izvodov
3 naselja z do	20.000 prebivalci prejema	7,9 % izvodov
1 naselje z do	30.000 prebivalci prejema	2,8 % izvodov
1 naselje z do	100.000 prebivalci prejema	15,4 % izvodov
1 naselje z do	200.000 prebivalci prejema	28,9 % izvodov

Če pa primerjamo naklado dnevnih listov, ki se distribuirajo v naseljih različnih kategorij, s številom prebivalcev, ki živijo v teh naseljih, dobimo takle odnos:

18,8 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 71 % prebivalcev
9,7 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 2,9 % prebivalcev
6,2 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 2,7 % prebivalcev
12,9 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 5,5 % prebivalcev
7,9 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 3,0 % prebivalcev
2,8 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 1,3 % prebivalcev
15,4 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 5,2 % prebivalcev
28,9 % izvodov od celotne naklade je prodanih v naseljih, v katerih živi 8,4 % prebivalcev

V Sloveniji je 5955 naselij, v katerih živi do 2000 prebivalcev. V vseh teh naseljih pa živi 1.126.000 prebivalcev. *To pomeni, da 71 % od vsega prebivalstva prejema samo 18,8 % izvodov celotne naklade dnevnega časopisja.* V teh naseljih (do 2000 prebivalcev) pride torej en časopis na 44 prebivalcev. Iz tega pa lahko domnevamo, da pride v manjših vaseh en izvod dnevnega časopisja na približno 100 do 200 prebivalcev. Z druge strani pa 8,4 % od vsega prebivalstva, ki prebiva v Ljubljani, prejema kar 39.300 izvodov dnevnega časopisja ali 28,9 % od celotne naklade, kar pomeni, da pride na štiri prebivalce Ljubljane en izvod dnevnega časopisja. Povprečno pa pride v Sloveniji na 12 prebivalcev en dnevni časopis.

Iz vsega tega lahko vidimo, da distribucija dnevnega časopisja poteka v kulturno in politično škodo vasi.

Ker pa dnevno časopisje ne posreduje samo dnevnih političnih informacij, temveč ima tudi širšo kulturno funkcijo, opisano stanje ni samo politično, temveč tudi kulturno pomanjkljivo. Glede na dejstvo, da je v vaseh zelo razširjen radio, lokalni časopis in »Kmečki glas«, to stanje ni ravno kritično. Pozornost in tudi določeno zaskrbljenost vzbujajo velike razlike, ki se v distribuciji dnevnega časopisja pojavljajo v odnosu med mestom in vasjo. Ker se v sodobnem svetu in tudi v naši družbi informacijska sredstva izredno hitro razširjajo, njihov vpliv in moč pa postajata vedno večja, bi nastale razlike (kolikor bi se večale ali konzervirale) povzročile določene motnje v samem funkcioniranju družbenega sistema.

Kot poglobitvi razlog, zakaj prihaja v vas tako majhno število izvodov dnevnega časopisja, so v preučevanih vaseh navajali visoko ceno.

Od vseh preučevanih vasi smo samo v eni našli klub (Železniki). V njem se menjavajo razstave raznih znanih slikarjev (v obliki reprodukcij). Dobiti pa je mogoče tudi razne časopise in revije. Dovoljeno je igrati šah in karte; ob nedeljah in sobotah je ples. Presenetilo nas je, da je v njem tudi bife (od alkoholnih pijač se toči samo pivo). Nedvomno je klub iskana nova oblika kulturnega udejstvovanja. V sebi nosi kulturno funkcijo in zabavo. Katera tendenca bo močnejša, bo pokazala prihodnost. Če se bodo klubi izrodili v institucije nekoliko višje oblike gostinskih zabav, bodo izgubili svojo kulturno funkcijo.

Ne smemo pozabiti, da nobena večja vas ni več homogena, temveč je močno strukturirana. Ali je možno ustvariti takšen klub, ki bo zanimiv in privlačen za vse strukturne kategorije, ki v vasi obstajajo? In drugo vprašanje: ali ne bi bilo bolje, da bi bil klub po svoji organizaciji prilagojen samo eni ali dvema sodnima strukturnima skupinama? Ali bo klub v obliki »omnibusa« lahko obstajal in opravljal svoje kulturno poslanstvo? To so vprašanja, ki bi jih bilo potrebno preučiti, preden bi zavzeli dokončno stališče o funkciji klubov. Takšni, kakršni so danes, pa nosijo v sebi zelo različne in celo nasprotno razvojne možnosti.

V preučevanih vaseh smo tudi ugotovili, da so odnosi med kulturno-prosvetnimi društvi in občinskim svetom Svobod dokaj šibki. V nekaterih občinah na tej relaciji sploh ni nobenih komunikacij. V občinah Grosuplje in Sežana sta občinska sveta Svobod bolj na

papirju kot pa v stvarnosti. Zato je razumljivo, da so kulturno-prosvetna društva na vasi prepuščena sama sebi, nihče se zanje ne briga in nihče jim ne pomaga. V tistih redkih primerih, ko slučajno prejmejo kakšno pomoč (npr. 20.000 din), je pa ta bolj simbolična. Zanimivo pa je, da so se društva na ta način dela dokaj privadila. Občinski svet Svobod je zanje največkrat oddaljena, imaginarna sila. Dogaja se tudi, da na občne zборе, ki jih imajo kulturno-prosvetna društva po vaseh, ne prihajajo predstavniki občine in občinskega sveta Svobod. Zato o kakšni stvarni integraciji kulturno-prosvetnih društev v okviru občinskega sveta Svobod ne moremo govoriti; sicer pa te svoje integracijske funkcije ne more opravljati, če razpolaga s smešno nizkimi sredstvi. Brez sredstev pa se iz občinskega centra ne da voditi kulturne politike.

PET PESMI

Edvard Kocbek

PRIPRAVA NA SANJE

Človek stoji v gugalnici
nedeljskega popoldneva,
vzdiguje se nad težnost
in znova pada vanjo.
Višina ga meče v globino
in globina ga suva v višino,
omama ga trga v novo omamo,
omama me vleče za njim.
Približam se mu s slastjo
in mu začnem pomagati,
spremljam vrtoglavo igro
in odkrijem svojo skrivnost.
In, glejte me, že sem v njem,
z njim vred se zaganjam,
skupaj skačeva v globino
in skupaj padava v višino,
vedno večji je zagon,
vedno širši je razpon,
že se bližava zenitu.
In ko doseževa streho sveta
in za kraljevski trenutek
obnemiva v mrtvi točki,
stoječa na glavi,
strmo in izzivalno,
ne treneva niti z mišico,
ničemur več se ne vdava,
le drhtiva od razjarjene sle.
In ko se zatem utrneva